

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

КАЛИНЮК С.С.

**КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ**

Автор розкриває сутність принципу рівності. Висвітлюються окремі доктринальні ознаки принципу рівності. Основна увага звертається на зміст міжнародних стандартів, що впливають на нормативне закріплення конституційного принципу рівності, а також його практичне втілення.

Ключові слова: конституційні права і свободи, міжнародні стандарти прав людини, принцип рівності.

Автор раскрывает сущность принципа равенства. Освещаются отдельные доктринальные признаки принципа равенства. Основное внимание обращается на содержание международных стандартов, влияющих на нормативное закрепление конституционного принципа равенства, а также его практическое воплощение.

Ключевые слова: конституционные права и свободы, международные стандарты прав человека, принцип равенства.

The author reveals the essence of the principle of equality. Some of the doctrinal features of the principle of equality are highlighted. The main attention is drawn to the content of international standards that influence the normative consolidation of the constitutional principle of equality, as well as its practical implementation.

Key words: constitutional rights and freedoms, international standards of human rights, principle of equality.

Вступ. У ст. 24 Конституції України зазначено: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Водночас сьогодні вкрай важливим є питання практичної реалізації наведеного конституційного положення, що викликано низкою розбіжностей між його формальним закріпленням і фактичними політичними й соціально-економічними умовами українського конституціоналізму. Наприкінці минулого століття людство об'єктивно стало усвідомлювати певну утопічність проєктів рівності. Цьому сприяли як результати численних експериментів (як революційних, так і реформістських) щодо встановлення суспільної рівності, так і деякі особливості самовідтворення та породження нерівності як регулятивного принципу життя. Однак не тільки численні невдачі у створенні «суспільства рівних» загострили увагу до проблем нерівності, а й неухильне наростання реальних проявів останньої.

Сучасний етап державного будівництва характеризується кардинальними перетвореннями, а практична реалізація конституційного принципу рівності прав є однією з найбільш важливих проблем держави й суспільства, що перебувають на перехідному етапі свого розвитку. Отже, актуальність теми дослідження зумовлена як її недостатньою теоретичною розробленістю – відсутністю узагальнюючих робіт щодо правової природи та змісту конституційного принципу рівності в контексті міжнародних стандартів, так і практичною значущістю вирішення цих проблем. Попри значний інтерес вітчизняних і закордонних учених до питань рівності, у правничих джерелах існують монографічні дослідження, в яких висвітлюються лише деякі елементи прояву зазначеного принципу. Вищенаведені чинники якраз і викликають важливість подальшого комплексного наукового дослідження конституційного принципу рівності.

© КАЛИНЮК С.С. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права юридичного факультету (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Постановка завдання. Мета дослідження – на основі аналізу вітчизняних історичних, наукових, науково-публіцистичних джерел, чинного раніше законодавства й узагальнень практики його реалізації визначити сутність і зміст конституційного принципу рівності в контексті міжнародних стандартів прав людини.

Результати дослідження. Науково-теоретичною базою нашого дослідження, а також зроблених висновків стали праці низки вітчизняних і закордонних учених. Серед них варто виділити таких радянських учених-правознавців, як: М. Вітрук, Л. Восводін, Б. Ебзесв, Г. Мальцев, М. Матузов, Ф. Рудинський, А. Савицька, В. Сокурено, І. Фарбер, В. Шевцов, Л. Явич; сучасних вітчизняних учених, як-от: Ю. Бисага, Д. Белов, С. Боднар, Т. Ганзицька, О. Дашковська, В. Колісник, А. Колодій, А. Олійник, М. Орзіх, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Шаповал, Ю. Тодика, М. Цвік, К. Чижмарь; таких сучасних російських учених, як: Ю. Акімова, М. Баглай, Л. Ісмагілова, К. Козлова, Г. Комкова, О. Кутафін, О. Лукашева, О. Максимов, В. Нерсесянц, В. Чиркін, І. Чікалова; зарубіжних учених, як-от: Ф. Люшер, А. Токвіль, Ф. Хайек, М. Фрідман, Дж. Ролз та ін.

19 вересня 2012 р. на 67-й сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) було ухвалено Декларацію «Верховенство права на національному та міжнародному рівнях». У цьому акті йдеться про позитивний внесок Генеральної Асамблеї як головного дорадчого і представницького органу ООН для верховенства права у всіх аспектах шляхом розроблення політики та встановлення стандартів <...>» (п. 27) [1, с. 56].

Отже, не є випадковим, що нині майже в усіх публікаціях, що стосуються прав і свобод людини – наукових, навчальних, публіцистичних, просвітницьких – йдеться про ті чи інші стандарти прав людини. Проте зазначене термінологічне поняття вживається авторами зазвичай у досить неоднозначних розуміннях.

Варто зазначити, що для розуміння природи й особливостей міжнародних стандартів прав людини неабияке методологічне значення має ухвалена 4 грудня 1966 р. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини» [2]. У цьому акті було викладено ті керівні принципи, які мали б враховуватися під час розроблення міжнародних документів в означеній сфері. Зокрема, такі документи повинні: а) узгоджуватися з наявним зводом міжнародно-правових норм у сфері прав людини; б) мати фундаментальний характер і ґрунтуватися на притаманних людській особистості гідності та цінності; в) бути достатньо чіткими, або слугувати джерелом прав і обов'язків, які піддаються визначенню й здійсненню; г) передбачати, де це доречно, реалістичний і ефективний механізм здійснення, зокрема й системи подання доповідей; е) мати широку міжнародну підтримку.

Основною ознакою розглядуваних стандартів зазвичай називають фіксацію певного змісту чи певного обсягу, чи водночас і змісту, й обсягу прав людини. Ці стандарти становлять закріплені в міжнародних актах та інших міжнародних документах показники прав людини, до досягнення яких зобов'язуються або заохочуються держави [3, с. 5].

Деякі науковці небезпідставно звертають увагу на те, що міжнародні стандарти прав людини встановлюють власне «мінімальний стандарт», є «мінімально допустимим консенсусом»; вони не лише закріплюють перелік загальноновизнаних прав, але й фіксують їх певний необхідний обсяг, мінімальний рівень, на якому останні мають реалізовуватися [4].

Окрім того, стандартизуватися також можуть певні вимоги до засобів гарантування прав людини (зокрема, позитивні обов'язки держави із забезпечення, охорони і захисту таких прав – С.К.).

Обов'язковість (або принаймні бажаність – С.К.) дотримання державами міжнародних праволюдних стандартів також є однією з їхніх важливих ознак. Тому вони, з огляду на їхній деонтичний статус, можуть бути настановами або формально обов'язковими, або ж рекомендаційними, які мають братися до уваги під час конструювання, моделювання всіх інших юридичних норм стосовно прав людини. Тому таку властивість цих стандартів деякі автори, зокрема й П. Рабінович і О. Венецька, називають ьмодельністю [3, с. 5].

Необхідно відзначити і специфіку санкцій за порушення означених стандартів. Такі санкції, на думку М. Антонович, здебільшого мають або політико-юридичний (стосовно обов'язкових приписів), або ж суто політичний (стосовно приписів рекомендаційних) характер. Так чи інакше, обов'язок чи рекомендація щодо їх дотримання і певна відповідальність за ухилення від цього покладаються саме на держави [5, с. 12].

Окремі дослідники (зокрема, В. Буткевич [6, с. 23], С. Добрянський [7, с. 4], О. Калініченко [8, с. 22]) зазначають, що (окрім власне юридичних норм) до розглядуваних стандартів на-

лежать також і принципи. Останні пропонуються навіть визнавати самостійним джерелом права у сфері прав людини.

Так, висловлювалася думка про те, що міжнародні стандарти із прав людини складаються із сукупності принципів і норм, які встановлюють: права та свободи людини в різноманітних сферах життєдіяльності; обов'язки держави із забезпечення та дотримання прав людини без будь-якої дискримінації як у мирний час, так і в період збройних конфліктів; загальні принципи природного права; відповідальність за злочинне порушення прав людини; напрями розвитку та розширення сфери прав людини; напрями посилення контрольного механізму за виконанням державами взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини [9, с. 89].

Варто наголосити на тому, що однією з ознак міжнародних стандартів прав людини є також їхня універсальність – всесвітня чи регіональна. Про це вкотре було вказано в згаданій вище Декларації Генеральної Асамблеї ООН «Верховенство права на національному та міжнародному рівнях». У ній зазначено, зокрема, таке: «Ми підтверджуємо урочисте зобов'язання наших Держав виконувати свої обов'язки зі сприяння загальній повазі, дотримання і захисту усіх прав людини і основоположних свобод для всіх. Універсальна природа цих прав і свобод не підлягає сумніву. Ми наголошуємо на обов'язку всіх Держав відповідно зі Статутом поважати права людини й основоположні свободи для всіх, без будь-яких відмінностей» (п. 6) [10, с. 112].

Проте ця ознака, гадаємо, вимагає додаткових пояснень і застережень. Йдеться про те, що універсальність таких стандартів має діалектично поєднуватися із, здавалось би, протилежною ознакою – можливістю неуніверсальної (неоднозначної, різномістовної) інтерпретації їх більш-менш конкретного змісту й/чи обсягу в різних культурних контекстах. Наприклад, Комітет з прав людини ООН, утворений на підставі Пакту про громадянські і політичні права та Факультативного протоколу до нього, прямо вказав, що право на сімейне життя може відрізнятися залежно від соціально-економічних і культурних умов. А Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) ухвалив доктрину «меж свободи розсуду» (“margin of appreciation”), яка передбачає, зокрема, тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) з урахуванням традицій відповідної держави, аби в процесі її національної імплементації бралися до уваги певні національні, історичні, культурні особливості держави [11, с. 34].

І справді, дослідники означеної проблематики наводять численні приклади неоднакової інтерпретації стандартів прав людини залежно від традицій і цінностей не тільки різних цивілізацій, але й навіть окремих країн. Скажімо, вихідне для європейських стандартів прав людини поняття свободи розуміється вельми специфічно в ісламському світі, у китайській, індійській, африканській цивілізаціях. Важко досягнути консенсусу і тоді, коли питання стосується різних релігій. Але в будь-якому разі стандарти прав людини є проблемою, спільною для всього людства; тому в цьому разі важливо шукати й знаходити, як правильно стверджує О. Шкуратенко, через діалог цивілізацій – спільну, «консусусну» мову із цих питань [12, с. 34].

Окрім проблеми різноглумачення змісту стандартів прав людини в різних культурних контекстах, існує також і проблема встановлення оптимального співвідношення інтересів індивідуальних і загальних, врахування потреб і особливостей кожного окремого індивіда, що нерідко може викликати труднощі в реалізації розглядуваних стандартів. Адже необхідним є встановлення «справедливого» балансу різноманітних інтересів різних суб'єктів соціуму. А він передбачає певну стандартизацію онтично (фактично, емпірично, назовні) неоднакових, але функціонально тотожних явищ. До неї вдається, зокрема, ЄСПЛ у своїй практиці за посередництвом, так би мовити, «всезагальності унікалізації», оскільки сама вимога досягнути такого балансу є не одноразовою, не індивідуалізованою, а вкрай загальною, безвинятковою, тобто нормативною [3, с. 5].

Інакше кажучи, йдеться про стандартизацію соціальної значущості зовнішньо (формально) неоднакових фактів, відносин, ситуацій. У такий спосіб реалізується діалектика сутності та форми явища: всяка сутність завжди є сформованою, а всяка форма завжди є сутнісною.

Специфічною властивістю міжнародних стандартів прав людини, яка стосується вже мовно-термінологічної та логіко-поняттєвої форми їхньої побудови й викладу, є гранична абстрактність застосовуваних у них терміно-понять (серед яких часто-густо превалюють терміно-поняття суто оціночного характеру). У літературі слушно зверталася увага на те, що стандарти, які встановлюються на світовому рівні, мають бути максимально загальними, абстрактними, які не визначають конкретний обсяг прав і свобод. Універсальні стандарти мають виходити із загальнолюдських цінностей, а не з уявлень окремих цивілізацій [13, с. 28; 14, с. 161]. Втім офіційне тлумачення таких стандартів для практичних цілей все одно нерідко здійснюватиметься з урахуванням конкретно-історичних умов і обставин їх застосування.

Висновки. Отже, беручи до уваги всі вказані вище ознаки досліджуваних стандартів, можна запропонувати таку дефініцію їх загального поняття: міжнародні стандарти рівноправ'я – це закріплені в міжнародних нормативно-правових актах, уніфіковані універсальні принципи та норми, що фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини і громадянина, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного характеру.

Список використаних джерел:

1. Ульяшина Л. Международные стандарты в области прав человека : проблемы правовой дефиниции / Л. Ульяшина // Московский журнал международного права. – 2013. – № 4. – С. 56–79.
2. Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1986 року № 41/120 / Офіційний веб-сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/resolution/gen/nr0/500/56/img/nr050056.pdf?OpenElement>.
3. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини : загальні ознаки, поняття / П. Рабінович, О. Венецька // Юридичний вісник України. – № 49. – 8–14 грудня 2012. – С. 5–6.
4. Гіда Є. Загальнолюдські стандарти прав людини і забезпечення їх реалізації в діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Є. Гіда. – К., 2000. – 16 с.
5. Антонович М. Права людини за конституційним та міжнародним правом : порівняльний аспект / М. Антонович // Наукові записки. – Т. 18 : Правничі науки. – К. : НаУКМА, 2000. – С. 12–15.
6. Буткевич В. Права людини в Україні. З погляду творення нової правової бази / В. Буткевич // Політична думка. – 1993. – № 1. – С. 23–25.
7. Добрянський С. ЄС та Рада Європи : можливості міжнародного захисту прав людини (порівняльний аналіз) / С. Добрянський // Вісник АПН України. – 2000. – № 3. – С. 4–6.
8. Калініченко О. Генеза системи конституційного контролю за реалізацією прав, свобод людини і громадянина / О. Калініченко // Право України. – 2003. – № 5. – С. 22–24.
9. Бисага Ю., Белов Д. Права людини : основні напрямки сучасного розвитку / Ю. Бисага, Д. Белов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2006. – Випуск 5. – С. 89–93.
10. Права человека : Сборник международных документов. – М. : Юр. литература, 2013. – 212 с.
11. Славська І. Механізм захисту прав людини – основоположний принцип сучасного українського конституціоналізму / І. Славська // Право України. – 2001. – № 9. – С. 33–35.
12. Шкуратенко О. Участь України в ООН по законодавчому визначенню міжнародних стандартів прав і свобод людини / О. Шкуратенко // Право України. – 2002. – № 3. – С. 33–36.
13. Рабінович С. Права людини «першого покоління» і канонічні джерела християнства / С. Рабінович // Право України. – 2001. – № 3. – С. 28–29.
14. Котигорошко Л. Співвідношення міжнародних та внутрішньодержавних механізмів захисту прав людини / Л. Котигорошко // Наукові записки. – Т. 18 : Спец. видання. – К. : НаУКМА, 2000. – С. 161–164.
15. Деметрадзе Т. Рівність прав жінки і чоловіка : міжнародно-правові засади / Т. Деметрадзе // Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». – Спецвипуск. – Т. 1. – 2013. – С. 62–66.
16. Деметрадзе Т. Рівність прав жінки і чоловіка як категорія конституційного права України / Т. Деметрадзе // Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». – 2015. – Випуск 34. – С. 81–86.
17. Деметрадзе Т. Конституційно-правовий зміст принципу рівності прав жінок і чоловіків / Т. Деметрадзе // Порівняльно-аналітичне правознавство. – 2015. – № 3. – С. 55–57.